

УДК 343.2/.7

Пилипчук Анастасія Віталіївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ ТА В КРАЇНАХ ЄВРОПИ
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ
ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ В УКРАИНЕ И В СТРАНАХ ЕВРОПЫ
COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF IMPRISONMENT IN
UKRAINE AND IN EUROPEAN COUNTRIES**

Анотація. У науковій статті розглянуті та проаналізовані системи покарань, які існують у країнах Європи та проведено порівняльно-правову характеристику покарання у вигляді позбавлення волі в Україні та зарубіжних найбільш успішних країнах. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення системи покарань України та окремих видів покарань, передбачених Кримінальним-кодексом України на основі аналізу систем покарання за кримінальними кодексами деяких країн Європейського Союзу. Так, на прикладі Кримінального Кодексу Швейцарії, можна прослідкувати схожість із карним кодексом України, так як в них усі покарання поділені на основні і додаткові, а також покарання, що можуть застосовуватись - як основні або додаткові. За чинним кримінальним кодексом Франції злочини караються залежно від тяжкості такого діяння. В цілому їх можна поділити на дві групи: проступки та «порушення» за які передбачені окремі види покарань. Відповідно до кримінального кодексу Італії покарання поділяються на основні та додаткові. Смертна кара в Італії була скасована на заміну якій прийшло довічне позбавлення волі, так само як і в Україні. Ми дійшли

висновку, що система покарань в Україні потребує спрощення відповідно до законодавства європейських країн та окрім зазначеного потребує дослідження криміналістів, щодо заходів та видів покарань які найбільш впливові у виправленні засудженої особи та забезпеченні утримання від скоєння злочину у майбутньому.

Ключові слова: *позбавлення волі, покарання, довічне позбавлення волі, система покарань, основні покарання, додаткові покарання, Європейське законодавство.*

Анотація. *В научной статье рассмотрены и проанализированы системы наказаний, которые существуют в странах Европы, а также проведена сравнительно-правовая характеристика наказания в виде лишения свободы в Украине и зарубежных наиболее успешных странах. Разработаны предложения по усовершенствованию системы наказаний Украины и отдельных видов наказаний, предусмотренных Уголовным-кодексом Украины на основе анализа системы наказаний в соответствии с уголовными кодексами некоторых стран Европейского Союза. Так, на примере Уголовного Кодекса Швейцарии, можно проследить сходство с уголовным кодексом Украины, так как в них все наказания разделены на основные и дополнительные, а также наказания, которые могут применяться - как основные или дополнительные. По действующему уголовному кодексу Франции преступления по мере наказания делятся в зависимости от тяжести такого деяния. В целом их можно разделить на две группы: проступки и «нарушения», за которые предусмотрены отдельные виды наказаний. Согласно уголовному кодексу Италии наказание также делятся на основные и дополнительные. Смертная казнь в Италии была отменена, на замену которой пришло пожизненное лишение свободы, так же как и в Украине. Мы пришли к выводу, что система наказаний в Украине нуждается в упрощении в соответствии с*

законодательством Европейских стран и кроме указанного требует исследования криминалистов, о мерах и видов наказаний, которые наиболее влиятельные в исправлении осужденного и обеспечении воздержания от совершения преступления в будущем.

Ключевые слова: лишение свободы, наказание, пожизненное лишение свободы, система наказаний, основные наказания, дополнительные наказания, Европейское законодательство.

Summary. *The scientific article examines and analyzes the system of punishments that exists in the countries of Europe and compares the legal characterization of punishment in the form of imprisonment in Ukraine and foreign most successful countries. Proposals have been made to improve the system of punishment of Ukraine and certain types of punishment provided for by the Criminal Code of Ukraine on the basis of the analysis of penal systems under the criminal codes of some countries of the European Union. Thus, on the example of the Swiss Criminal Code, it is possible to trace the similarity with the penal code of Ukraine, since in them all penalties are divided into basic and additional, as well as penalties that can be applied - to basic or additional. Under the current French Criminal Code, crimes are punished depending on the gravity of such an act. In general, they can be divided into two groups: misdemeanors and "violations" for which certain types of punishments are provided. According to the Italian Penal Code, the penalties are divided into basic and additional. The death penalty in Italy was abolished in lieu of life imprisonment, as was the case in Ukraine. We have come to the conclusion that the penal system in Ukraine needs to be simplified in accordance with the laws of European countries and, in addition, needs to be investigated by criminologists, regarding the measures and types of punishment that are most influential in correcting a convicted person and ensuring that he or she is prevented from committing a crime in the future.*

Key words: *imprisonment, punishment, life imprisonment, system of punishment, basic punishment, additional punishment, European legislation.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день досить актуальним питанням є забезпечення боротьби із злочинністю шляхом удосконалення та запровадження нових громадських та державних засобів її протидії. Дана проблема є поширеною не тільки в Україні, а й в різних країнах світу. Однак, на жаль, в нашій державі злочинність має серйозні масштаби, тим самим порушуються низки гарантованих Конституцією України та міжнародно-правовими актами права і свободи людини, що не є властивим правовій та демократичній державі.

Серед цілої низки видів покарань передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК), позбавлення волі посідає особливо важливе місце, адже має за мету підвищену репресивність, оскільки пов'язане з покладанням на винну особу серйозних обмежень, а саме: вільного пересування, можливості вибору виду трудової діяльності, часу відпочинку, спілкування з близькими та рідними тощо. До того ж, цей вид покарання визнається найсуворішим в Україні та включає в себе два види: строкове та довічне позбавлення волі. Хоч основним та стратегічним напрямком вдосконалення системи покарань в Україні є зменшення кількості санкцій у КК із застосуванням покарання у вигляді позбавлення волі, однак на практиці близько 90 % статей чинного кримінального законодавства містить в своїй структурі зазначений вид покарання [1]. Окрім зазначеного, близько 60 % покарань Особливої частини Кримінально-виконавчого кодексу України присвячені регулюванню питання позбавлення волі [2]. Саме тому, позбавлення волі як вид покарання потребує ґрунтовного дослідження, адже має найбільшу розповсюдженість серед інших видів покарань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дана проблематика розглядалася цілою низкою як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Науково-теоретичною базою даної роботи є праці провідних фахівців у галузі кримінального права: В'юник М.В., Березовський А.А., Хавронюк М.І., Юношев О.В., Лихова С.Я.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день позбавлення волі як на певний строк, так і довічне позбавлення волі є найбільш поширеними видами покарання не тільки в Україні, а й в різних країнах світу. Перевага такого виду покарання полягає у тому, що встановлення різних термінів ув'язнення й режимів утримання слугує підставою для індивідуалізації кримінальної відповідальності за певний злочин, тим самим маючи за мету забезпечити карну та виховну функцію такої санкції.

Законодавством України та законодавством Європейських країн встановлені певні строки позбавлення волі залежно від скоєного діяння та рівня суспільно-небезпечних наслідків завданих таким діянням. У період «перезавантаження» вітчизняної правової системи та взяття державою європейського курсу постає питання про доцільність і можливість широкого застосування в реаліях сьогодення такого виду покарання, як позбавлення волі як на певний строк, так і довічно.

Досить слушно зазначив О.В. Юношев, який наголошував на тому, що норми кримінального законодавства Європейських країн поділяють покарання на три системи, в основі яких лежить особливий критерій класифікації заходів кримінально-правового примусу [3, с. 36].

Перший вид системи покарання полягає у досягненні мети покарання шляхом створення різних його видів. Так, на прикладі Кримінального Кодексу Швейцарії, можна прослідкувати схожість із карним кодексом України, так як у них усі покарання поділені на основні і додаткові, а також покарання, що можуть застосовуватись як основні або додаткові [4, с. 181-203].

У свою чергу, другу систему покарань репрезентує Кримінальний кодекс Литви, який полягає у принципі поділу суспільно-небезпечних діянь на проступки та злочин [5, с. 234-270].

До останнього третього виду системи покарань входять наступні:

- основні покарання за злочини;
- додаткові покарання за злочини;
- основні покарання за проступки;
- додаткові покарання за проступки;
- оприлюднення вироку як додаткове покарання за злочини та проступки.

Такий поділ зафіксований у Кримінальному кодексі Італії [6, с. 36-37]. Варто зазначити, що цей вид покарань є змішаним оскільки синтезує у собі перший та другий види покарань.

На нашу думку, доцільно було б розглянути у цій роботі саме ті країни, досвід формування політики покарань яких є важливим з огляду на історію його формування. Так, С.Я. Лихова, запропонувала поділити країни учасниці ЄС на такі групи:

1) до першої групи держав-учасниць ЄС відносяться держави, які раніше входили до складу СРСР і, таким чином, розвивалися, як і Україна, під впливом соціалістичної правової традиції – Литва, Латвія, Естонія;

2) до другої групи входять держави - учасниці ЄС, які не входили до складу СРСР, так звані постсоціалістичні країни, але які в силу історичних і політичних обставин зазнали на собі вплив соціалістичного права – Польща, Словенія та ін.;

3) до третьої групи входять держави, які, присуті, утворили ЄС і право яких розвивалося поза впливом соціалістичної системи права – ФРН, Італія, Франція, Велика Британія, Нідерланди, та ін. [7, с. 5].

Пропонуємо в першу чергу звернутися до системи покарань у Франції. Так, за чинним кримінальним кодексом Франції злочини

караються залежно від тяжкості такого діяння. У цілому їх можна поділити на дві групи: проступки (покарання є виправними) та «порушення» (infractions) за які передбачені окремі види покарань. Найбільш суворішими видами як і в нашій країні є позбавлення волі строкові (до тридцяти років) та безстрокові, тобто довічне позбавлення волі [8, с. 3-12].

Для того, щоб індивідуалізувати кожний вид покарання у Французькому карному кодексі виокремлюють покарання як: основні, додаткові та покарання, які можуть бути призначені в якості як основних, так і додаткових. Першочерговими видами покарання як і в Україні є основні покарання, передбачені кодексом як головний по кожному правопорушенню. Таке покарання може виступати в однині (наприклад, довічне позбавлення волі) або в множині (наприклад тюремне ув'язнення і штраф). Додаткові покарання існують разом з основними, але призначення такого покарання залежить саме від скоєного правопорушення. При застосуванні додаткових покарань необхідна їх регламентація у законі, а також призначення судом, тобто автоматично вони не назначаються [8, с. 4-5].

Варто зазначити, що у Франції позбавлення волі розрізняють як кримінальне, яке призначається за скоєний злочин та виправне, яке призначається за певний проступок. У свою чергу, позбавлення волі, що призначається за скоєння злочину, традиційно ділиться на два види: за скоєння загальнокримінального злочину і за скоєння політичного злочину.

Однак, через гуманізацію кримінально-виконавчої системи суттєві відмінності між цими двома видами дотепер стерлися та мають чотири підвиди залежно від тривалості до яких слід відносити наступні: (довічні, на строк до 30, до 20 і до 15 років). У разі скоєння проступку призначається виправне ув'язнення, яке відрізняється від вищезгаданих видів режимом утримання.

Розглядаючи позбавлення волі, як один з найсуворіших видів покарання необхідно визначити мету яку має таке покарання:

- 1) ізоляція засудженого (тобто, захід виключення засудженого із суспільства, часто на тривалі терміни);
- 2) виправно-виховна мета (часто поширеним є релігійне виховання);
- 3) спосіб самозабезпечення ув'язнених (у країнах Західної Європи на утримання в'язниць витрачається більше 1 млрд. доларів);
- 4) спосіб підготування ув'язнених до життя після відбування покарання [9].

До того ж, у Франції уперше було запроваджено режим напівволі відповідно до статті 723 Кримінально процесуального кодексу Франції. Режим напівволі введено законом 1970 р. В Англії є так звані відкриті тюрми. У деяких країнах Західної Європи судам дозволено присуджувати засудженим до 1 року позбавлення волі із можливістю працювати у сільськогосподарських колоніях.

Позбавлення волі можна поділити залежно від тривалості її відбування на три види:

- 1) довічне позбавлення волі;
- 2) довготривале позбавлення волі;
- 3) короткотривале позбавлення волі.

Останній вид позбавлення волі викликає гучні дискусії, адже на думку науковців це покарання є таким, що завдає більше шкоди, а ніж користі, особливо якщо воно призначається вперше й за посягання, що не є (це терміни ув'язнення до 6 місяців або до 1 року).

Відповідно до кримінального кодексу Італії покарання поділяються на основні та додаткові. Смертна кара в Італії була скасована у 1944 році на заміну якій прийшло довічне позбавлення волі, так само як і в Україні. Однак, також було введено позбавлення волі на термін від 15

днів до 24 років, штраф в розмірі від 10 тисяч лір до 2 мільйонів лір, арешт на термін від 5 днів до 3 років, грошове стягнення в дохід держави в розмірі від 4 тисяч лір до 2 мільйонів лір [10].

До того ж, кримінальний кодекс Італії забезпечує максимальне врахування суддями усіх обставин справи, адже має цілу низку основних та додаткових покарань. Найпоширенішим видом покарання, як і в Україні в Італії є позбавлення волі.

Так, відповідно до статті 22 Кримінального кодексу Італії покарання у виді довічного позбавлення волі засуджені відбувають у спеціально створених установах із обов'язковим їх залученням до праці та з нічною ізоляцією. Однак, особі якій присуджено таке покарання надається можливість працювати поза стінами такої установи.

На нашу думку, така альтернатива може завдати серйозної шкоди суспільству, адже якщо така особа була засуджена за найтяжчим видом покарання, вона є суспільно-небезпечною і знаходиться поза межами стін установи, тим самим є загрозовою для суспільства. Хоч система покарань за кримінальним кодексом Італії суттєво відрізняється від французької моделі покарань, вона в свою чергу є досить ефективною у протидії злочинності.

Досить схожими із Французькою системою покарань є покарання запроваджені у Королівстві Нідерландів. В цій державі покарання також поділяються на основні та додаткові за скоєння злочинів та проступків. Так, Кримінальний кодекс Королівства Нідерландів передбачає такі види основних покарань: арешт – у разі скоєння кримінального проступку, громадські роботи та штраф – у разі скоєння злочину та проступку, а також тюремне ув'язнення тюремне – за скоєні злочини. За кримінальним кодексом цієї держави довічне позбавлення волі може застосовуватися за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах та звичайне умисне

вбивство; в якості альтернативи суд вправі використовувати позбавлення волі на строк до 20 років.

Як і у Франції в Королівстві Норвегії судді обмежені лише максимальними розмірами санкцій. Такі органи наділені правом призначення покарання із пом'якшенням санкцій на свій розсуд.

Таким чином, можна побачити, що за карними кодексами Франції та Королівства Норвегії покарання утворюють певну логічну систему, які залежать не лише від класифікації покарання на основні та додаткові, але й від самого виду протиправного діяння. Однак, система покарань у Франції має чітко розподілену систему на три групи. Крім того, суттєво відрізняються додаткові види покарань обох країн, що пояснюється врахуванням особливостей їх суспільного устрою.

Після аналізу системи покарань трьох Європейських країн пропонуємо зіставити їх із вітчизняним законодавством.

Так, відповідно до статті 52 Кримінального кодексу України, система покарань за кримінальні правопорушення поділяються на основні та додаткові, а також ті, які призначаються як основні, так і додаткові. Окремо в кодексі передбачено заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, а також виключні види покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, визнаних винними у вчиненні злочину [1].

Хоч карний закон України 2001 року є кращим аніж кримінальний кодекс 1961 року, однак серед науковців є пропозиції щодо удосконалення вітчизняного кодифікованого акту шляхом врахування позитивного досвіду учасниць країн Європейського Союзу.

Неможливо не погодитись з думкою М.В. В'юника, який зазначає, що система покарань, яка запроваджена в Україні є найбільш диференційованою порівняно з системами покарань інших європейських держав [11, с. 149].

Погоджуємося з думкою А.А. Березовського та Н.Л. Березовської, які зазначають, що система покарань до повнолітніх є більш гуманістичною аніж система покарань до неповнолітніх, адже до осіб, яким виповнилося 16 років може бути застосоване покарання у вигляді позбавлення волі та штрафу, однак штраф застосовується вкрай рідко. Таким чином 16 річна особа скоріш за все отримає за скоєний злочин позбавлення волі, а це, на нашу думку, як не зовсім гуманно, так і не відповідає засадам ювенальної правової політики [12, с. 108]

До того ж, значна увага науковців з кримінального права приділена питанню вдосконалення окремих видів покарань, зокрема їх формулювань в кримінальному законі. Аналізуючи види покарань у європейських країнах можна дійти висновку, що у цих державах відсутній термін «довічного позбавлення волі», замість якого використовується поняття «ув'язнення», а також терміна «обмеження права» замість терміна «позбавлення права». Доцільно звернути увагу на статтю 5 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, згідно якої ніхто не може бути позбавлений свободи інакше, ніж у таких випадках, як, зокрема, законне ув'язнення особи після її засудження компетентним судом [13, с. 581]. Таким чином, проблема уніфікації українського законодавства та приведення його до міжнародних стандартів досі актуальним та невирішеним.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що українське законодавство порівняно із карними кодексами європейських держав має більш розгалужену систему покарань, яка потребує всебічного удосконалення.

Система покарань у Франції, Італії та Нідерландах мають свою структуру як і система покарань в Україні і виокремлюються в залежності від різних факторів. Так схожими рисами таких систем є поділ покарань на основні, додаткові, та ті, що застосовуються як основні та додаткові.

Однак, у Франції система покарань виходить також із класифікації злочинних діянь на певні групи, які у своєму складі мають не лише проступки та злочини. Не дивлячись на єдину групу європейських держав, до яких належать Франція, Королівство Нідерланди та Італія, ці країни не мають ідентичних систем покарань: кожна система має свої особливості.

На мою думку, результативність існування таких систем покарань пояснюється тим, що вони створювалися не лише без впливу комуністичної ідеології, але й з врахуванням особливостей суспільного устрою, а покарання, що включено до системи, в найбільшій мірі здатні вплинути на свідомість не лише винної особи, але й інших осіб, задля досягнення превентивних цілей покарання за злочини та проступки.

Література

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.01.2003 № 1129–IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21.
3. Юношев О. В. Особливості системи покарань за кримінальними кодексами європейських країн (на прикладі Швейцарії, Литви та Італії) / О.В. Юношев // Адвокат. – 2009. – № 9(108). – С. 36-38.
4. Уголовный кодекс Швейцарии / Научн. ред. А. В. Серебренникова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 366 с
5. Уголовный кодекс Литовской республики / Научн. ред. В. Павилонис. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
6. Кримінальний кодекс Італії. Книга 2 (CodicePenaleapprovatoconRegioDecreto 19 ottobre 1930, n. 1398) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://belpaese2000.narod.ru/Italia/ufficiale/ penale/penale2.html>.

7. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу: монографія. – К.: Ред. журн. «Право України», 2012. – 105 с
8. Кримінальний кодекс Франції від 1992 р. (Code pénal. Dernière modification: 09/06/2018. Edition: 12/06/2018) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://codes.droit.org/CodV3/penal.pdf>
9. Загальні тенденції виконання кримінальних покарань в зарубіжних країнах Підручники для студентів онлайн URL: http://stud.com.ua/9016/pravo/zagalni_tendentsiyi_
10. Уголовный Кодекс Италии на русском языке. Classicsoup : блог. URL: <http://classicsoup.weebly.com/blog/ugolovnij-kodeks-italii-na-russkom-yazike>
11. В'юник М. В. Щодо питання оптимізації системи кримінальних покарань / М. В. В'юник // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 8. – С. 148-155.
12. Березовський А. А. Поняття системи покарань / А.А. Березовський, Н.Л. Березовська // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 3. – С. 107–109.
13. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.